

ПЕДАГОГІКА І ПСИХОЛОГІЯ РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

УДК 373.3.015.31:78

ЦІННІСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Лаура Асрян

*Мелітопольський державний педагогічний університет ім. Б. Хмельницького***Анотація:**

У статті розкрито значення світоглядно-ціннісного потенціалу музичного мистецтва для гармонічного розвитку особистості, акцентовано увагу на креативно-діяльнісних підходах до процесу формування емоційно-чуттєвого світу молодших школярів, проаналізовано методично-педагогічні аспекти проблеми оцінки стану розвитку креативних здібностей дитини засобами музичного мистецтва.

Ключові слова:

гармонічний розвиток особистості, ціннісний потенціал музичного мистецтва, творча активність.

Аннотация:

Асрян Лаура. Ценностный потенциал музыкального искусства как фактор формирования творческой активности учеников в процессе музыкально-эстетического воспитания

В статье раскрыто значение мировоззренческо-ценностного потенциала музыкального искусства для гармоничного развития личности, креативно-деятельностных подходов к процессу формирования эмоционально-чувственного мира младших школьников, проанализированы методические-педагогические аспекты проблемы оценки уровня развития креативных способностей ребенка средствами музыкального искусства.

Ключевые слова:

гармоничное развитие личности, ценностный потенциал музыкального искусства, творческая активность.

Resume:

Asryan Laura. Value potential of musical art as a factor of formation of pupils' creative activity in the process of musical-aesthetic education

The work highlights the significance of worldview and value potential of musical art for harmonic personality development; it reveals the importance of creative-action approaches to the formation of junior pupils' emotional and sensuous world; the paper analyzes the methodically pedagogical aspects of the problem of evaluation of the child's creative skills development level by means of musical art.

Key words:

harmonic personality development, value potential of musical art, creative activity.

Постановка проблеми. Розвиток культурних потреб особистості є динамічним процесом, саме тому суспільство методологічно-вивіреним педагогічним супроводом процесу навчання цілеспрямовано впливає на формування соціально значущих поглядів, естетичних смаків і ціннісних орієнтацій людини. Оскільки естетичні потреби, з одного боку, є результатом розвитку всієї культури суспільства, а з іншого, – самі визначають розвиток цієї культури, великого значення набуває активізація й розширення світогляду учнів засобами пробудження творчої діяльності під час навчання основ музичної культури. Це не лише сприяє формуванню творчих здібностей молодого покоління в навчально-виховному процесі, а й закладає міцний фундамент світоглядно-ціннісних орієнтацій на майбутнє.

Ступінь наукової розробленості проблеми. Аналіз наукової літератури, узагальнення досвіду таких учених, як Г. Альтшулер, В. Андрєєва, І. Бех, Ю. Гільбух, Л. Виготський, В. Давидов, Л. Занков, М. Каган, І. Кон, М. Лазарєв, О. Леонтєв, О. Лук, О. Олексюк, Я. Пономарьов, С. Рубінштейн, О. Савченко, Д. Ельконін, А. Маслоу та інші, дає змогу виділити кілька напрямів визначення рівнів творчої розвиненості учнів молодших класів, уводячи для кожного з них певні критерії. Оскільки творча діяльність учнів початкових класів є одним із шляхів форму-

вання естетичних потреб дітей, а використання різних форм і методів у цій діяльності створює умови для активізації дитячої творчості, зокрема музичної, то врахування вчителем вимог щодо застосування кожного методу сприяє збагаченню знань учнів і розвитку їх музичної діяльності. Саме в цьому вбачаємо доцільність і актуальність нашого дослідження.

Метою статті є аналіз методично-педагогічних аспектів оцінки стану розвитку креативних здібностей дитини засобами музичного мистецтва.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному суспільстві провідну роль у формуванні естетичних потреб відіграє загальноосвітня школа. Виховання передбачає передусім активну естетичну діяльність – систематичне читання книжок, слухання музики, спів пісень, відвідування театрів, музеїв, виставок, а також створення естетичного оточення, виховання естетичного смаку (здатності до оцінки красивого й потворного), вироблення у школярів умінь аналізувати естетичні явища, формулювати самостійні судження.

Естетичне виховання у школі здійснюється у процесі як класної, так і позакласної навчально-виховної діяльності. Серед її форм, поширених сьогодні, – класні й шкільні лекторії, гуртки музики, живопису, мультиплікації, випалювання по-

дереву тощо. Різноманітність видів діяльності сприяє формуванню у школярів естетичних почуттів, смаків, потреб та ідеалів.

Основним засобом естетичного виховання дошкільників є гра. Велике значення має вона для формування естетичних потреб учнів початкових класів. Гра на уроках музики розширює кругозір дітей і разом із тим розвиває емоційне життя дитини. Досить часто гра використовується як засіб розвитку рухових навичок. Самі того не підозрюючи, діти отримують багато музичних вражень, ознайомлюються з основними елементами музики й починають свідомо реагувати на неї.

Б. Асаф'єв неодноразово стверджував, що головна мета співацької імпровізації – сформувавши в дітей «творчий музичний інструмент», тобто звернути їхню увагу на те, що вони співають і грають. Отже, відмовляючись від зайвого раціоналізму, автор порушує питання усвідомленого, аналітичного підходу до музики [1].

Одним із завдань, які допоможуть сформувавши навички співацької імпровізації, є, на думку Б. Асаф'єва, створення мелодії на запропонований літературний текст, якщо наявна мелодія не подобається (але спочатку слід з'ясувати, чому не подобається). Учні намагаються зімпровізувати кілька варіантів і оцінити їх.

Естетичні потреби дитини полягають у прагненні сприйняти в конкретно-чуттєвій формі те, що органічно пов'язано з її життям, запитам, те, що хвилює її, викликає глибокі почуття, емоції.

Метод дитячої творчості повинен гармонійно, разом з іншими видами діяльності, входити до процесу навчання. Він не виключає на уроці пояснення, розповідь, ілюстрацію. Завдання цього методу полягає в тому, щоб допомогти учням самостійно оперувати здобутими на уроці знаннями, набутими вміннями й навичками.

Вищий етап дитячої творчості – це імпровізація. Прагнення виразити себе в поезії, музиці закладене в основі дитячої психіки: бажаючи створити щось «своє», учень по-своєму переробляє одержану інформацію. Метод творчої імпровізації допомагає розвинути естетичний смак учнів, здатність гостріше реагувати на прекрасне, виховати їхнє критичне чуття до слів, звуків, форм висловлювання.

Серед простих видів репродуктивної діяльності, коли учень повторює, копіює те, що створено іншими, також може бути елемент творчості, наприклад, виконання дітьми на металофоні простих мелодій.

Досвід свідчить, що імпровізаційні вміння розвиваються успішніше, коли йти до музики через поезію. Спочатку учні вільно висловлюють свої думки прозою, згодом – складають вірші й зрештою переходять до написання музики. Останній етап – написання музики – є найсклад-

нішим, тому що, крім музичних здібностей, необхідна ще й творча уява. Важлива умова цього методу – відмова від стереотипних зображень. Якщо робота з розвитку творчих імпровізацій проводиться цілеспрямовано й систематично, то можна досягти певних успіхів [5].

Учитель музики загальноосвітньої школи повинен виховувати в дітей любов до музики, розвивати їх творчу уяву й активність, виявляти нахили учнів, заохочувати до музичної діяльності й до власної творчості. Школярі цього віку мають багату уяву, люблять фантазувати та імпровізувати (згадаймо ігри, у які з давніх-давен грають діти, а також їх віру в казки й вигадки). Педагог повинен уміло використовувати цю особливість дитячої психіки для розвитку як розумових, так і музичних здібностей дитини. Тут необхідна тактовність, щира повага до її перших творчих спроб. Безтактним зауваженням можна образити дитину, похитнути її віру у свої можливості.

Сучасна педагогічна практика дає змогу виділити такі критерії для визначення рівнів творчої розвиненості учнів молодших класів:

1. Ставлення дітей до творчості: їх захопленість, здатність «увійти» в уявні обставини, в умовні ситуації, щирість переживань. Уміння аналізувати вивчені, прослухані твори.

2. Рівень інтересу до музичних творів. Прагнення до пізнання та здобуття знань із різних жанрів музичного мистецтва. Якість способів творчих дій дітей: швидкість реакції, винахідливість, комбінування знайомих елементів у нові сполучення, оригінальність способів дій.

3. Активне й зацікавлене ставлення учнів до музично-творчої діяльності. Участь у музичному житті класу, школи, міста (виступи на шкільних ранках, святах і розвагах). Якість продукції: відбір дітьми характерних якостей життєвих явищ, предметів, їх відображення у творчій діяльності.

Визначити рівень творчих здібностей молодших школярів за вищевказаними критеріями можна за допомогою показників, що відповідають виявленим критеріям і є складниками їх змістової характеристики.

Перший показник: коло жанрів музичного мистецтва, що цікавлять учнів молодших класів.

Другий показник: вміння оцінювати твори музичного мистецтва, аргументовано їх аналізувати.

Третій показник: готовність до художньо-творчої діяльності, прагнення до неї, ініціативність, сумлінність, емоційність і самостійність своїх художніх орієнтацій.

Реальні досягнення школярів у реалізації творчих здібностей дають можливість виявити такі рівні музично-творчого розвитку молодших школярів.

Високий рівень мають ті школярі, для яких характерна значна творча активність, і які наполегливо працюють над собою з метою самовдосконалення.

Середній рівень виявляють учні, які набули певний позитивний досвід, беруть участь у заходах, пов'язаних із творчою діяльністю, але їм бракує наполегливості в роботі над собою.

Низький рівень демонструють учні, які не систематично беруть участі у творчих заходах, не захопилися вивченням музичної культури, не виявляють наполегливості, активності в її відтворенні й трансляції; їх не приваблює робота в соціально-культурній сфері. Як правило, спробувавши свої сили в культурно-творчій діяльності, такі учні залишають її, хоча свою участь у святах, розвагах, концертах згадують як яскраві події свого життя.

Психологи давно визнали, що в молодшому шкільному віці інтелект набуває свого максимального розвитку, усі психічні процеси інтелектуалізуються, тому потрібна особлива спрямованість навчального процесу, яка робить його ефективним для розвитку особистості. Саме тому мистецтво має стати дієвим засобом цілеспрямованого впливу на духовний світ людини через її творчу діяльність [4].

Необхідно також сформувати систему знань про мистецтво, яка розкриває духовний потенціал учнів, стимулює їх художньо-творчу самостійність. Як зазначає Д. Ельконін, наявність великого обсягу безсиливих знань веде до творчого безсилля. Дослідник пише: «Можна багато знати, але при цьому не виявляти ніяких творчих здібностей, не вміти самостійно розібратися в певному явищі» [6, с. 55]. Учений підкреслює, що засвоєння системи наукових понять підсилює розвивальну функцію навчання. Це цілком стосується й духовного розвитку молодших школярів засобами мистецтва.

Неабияку увагу музичній творчості дітей приділяла Н. Ветлугіна [2], яка експериментальним шляхом довела можливість і доцільність музичної творчості для всіх дітей без винятку, за умови, що завдання зрозумілі дітям, а дії, які вони виконують, легко асоціюються з процесом мовлення. У такій формі запитальна інтонація, звичайно, затримується на нестійкому звукові, тому той, хто відповідає, прагнення інтонаційно наблизитися до стійкого звуку. Дослідниця пропонує такі критерії оцінки дитячої пісенної творчості [2, с. 65]:

- мелодична лінія, її цілісність і спільність, напрям руху, співвідношення висхідного й низхідного руху, гармонійне поєднання інтервалів, наявність кульмінації;

- тональна будова мелодій, наявність стійких і нестійких звуків;

- ритм як організована послідовність звукових тривалостей – його повторюваність і варіаційність;

- спільність темпу, динаміки у зразку, запропонованому педагогом, і у відповіді дитини;

- будова музичної форми – її пропорційність;

- спільність літературного тексту й мелодії – єдність змістових і музичних акцентів.

На думку Н. Ветлугіної, доцільно пропонувати виконання на заняттях таких діагностичних завдань: а) завдання, спрямовані на розвиток почуття ритму (придумати слова, фрази в певному ритмі; передати ритмічний мотив загадки на ударних інструментах і підібрати до неї відповідь); б) завдання, спрямовані на розвиток художньо-образних уявлень під час гри на дитячих музичних інструментах (відтворити «крики птаха», звукові сигнали на засвоєних ступенях ладу, знайти варіанти завершення музичної фрази); в) завдання, спрямовані на розвиток творчого сприйняття музики (передати темп твору під час його звучання певним жестом, обрати інструмент для ритмічного супроводу мелодії).

Однак практичне виконання цих завдань свідчить: в окремих випадках учитель схильний обмежувати творчу свободу дітей, через що не завжди підвищується рівень свідомості у творчій діяльності [3]. Багато педагогів-практиків зазначають, що запропоновані дітям завдання, зазвичай, виявляють недостатній рівень знань учнів молодших класів про мелодію, акомпанемент, тривалість звуків, характер руху мелодії (поступеневий і стрибковий, висхідний і низхідний); що далеко не всі школярі мають сформований певний рівень музичного слуху; діти не завжди виділяють (або не пам'ятають) такі поняття музичної грамоти, як тоніка, стійкі та нестійкі звуки, лад (мажор і мінор), такт, розмір (сильні й слабкі долі), музична фраза, що свідчить про несформованість у них умінь і навичок, пов'язаних із визначенням на слух ладового забарвлення твору, розміру, завершеності або незавершеності мелодії тощо. Саме тому проблема оцінки стану й тенденцій розвитку творчих здібностей школярів на уроках музики, порушена в нашому дослідженні, потребує пильної уваги як із боку освітян, так і науковців.

Висновки

1. Творчість у сучасному світі дістала визнання своєї суспільної ролі та значущості, а проблема розвитку творчого потенціалу людини стала найактуальнішою педагогічною проблемою, своєрідним соціальним замовленням суспільства. Сьогодні розуміння креативності тісно пов'язує історико-соціальні й педагогічні аспекти творчості у принципово важливу ланку: щоб забезпечити інтенсивний розвиток суспільства, ми повинні забезпечити творчий розвиток кожної окремої дитини.

2. Розв'язання проблеми розвитку творчого потенціалу молодого покоління – важлива запорука майбутніх наукових відкриттів і високопродуктивної праці, адже мета такого розвитку – виховати вільну, незалежну, яскраву особистість, що живе в гармонії сама з собою, природою, суспільством.

3. Практика свідчить, що однією з головних причин загалом невисокого рівня розвитку твор-

чих здібностей школярів є спонтанність творчих проявів учнів, не скерованих учителем. Тому цілком очевидно, що роль педагога в керівництві музично-творчою діяльністю дітей, у забезпеченні взаємозв'язку навчання й творчого розвитку як важливого чинника гармонізації освітянського простору, має зростати.

Список використаних джерел

1. Асафьев Б.В. Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании / Б.В. Асафьев. Изд. 2-е. – Л.: Музыка, 1973. – 144с.
2. Ветлугина Н.А. Современные концепции музыкального воспитания подрастающего поколения / Н.А. Ветлугина, В.И. Петрушин // Советская педагогика. — 1976. — № 1. — С. 66—75.
3. Интеллектуальная одаренность и ее выявление у детей младшего школьного возраста / [Моляко В.А., Кульчицкая Е.И., Литвинова Н.И., Черная Л.Г.]. — К., 1993. — 352 с.
4. Назаренко І.Г. Критерії сформованості естетичних потреб учнівської молоді в галузі музичного мистецтва: зб. наук. праць / І.Г. Назаренко, Г.Д. Мітін. — [Вип. 3] — К.-П.: Абетка, 1997. — 89 с.
5. Ростовський О.Я. Методика викладання музики в початкових в школі / О.Я. Ростовський. — Тернопіль: Навчальна книга, 2000. — 270 с.
6. Эльконин Д.В. Психология обучения младших школьников / Д.В. Эльконин. — М., 1974. — 352 с.

Рецензент: Сегеда Н.А. – д.пед.н., професор

Відомості про автора:

Асрян Лаура Лазарівна

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
вул. Леніна, 20, м. Мелітополь,
Запорізька обл., 72312, Україна
doi:10.7905/нвмдпу.v0i10.684

Надійшла до редакції: 15.04.2013 р.

Прийнята до друку: 06.06.2013 р.

References

1. Asafiev, B. V. (1973). *Selected articles on music enlightenment and education*. L'vov: Muzyka. [in Russian].
2. Vetlugina, N. A. (1976). *Contemporary conceptions of musical upbringing of the younger generation*. Soviet Pedagogy. 1. 66—75. [in Russian].
3. Molyako, V. A., Kul'chitskaya, E. I., Litvinova, N. I., Chernaya, L. G. et al. (1993). *Intellectual aptitude and its detection in primary school children*. Kiev. [in Russian].
4. Nazarenko, I. H. (1997). *Criteria of formation of students' aesthetic needs in the field of the art of music*. Kyiv: Abetka. [in Ukrainian].
5. Rostovs'kyi, O. Y. (2000). *Music teaching techniques in primary school*. Ternopil': Navchal'na knyha. [in Ukrainian].
6. El'konin, D. V. (1974). *Teaching psychology of junior school pupils*. Moscow. [in Russian].